

Στη μαγεία του λογοτεχνικού εγκλήματος 3' της ποιητικής ηθικής

«Κάτι τρομοκράτες θρύλοι
εμείς οι ζωντανοί.»

Ρίψασπις, Κική Δημουλά

Προ-λογικά;

Από χρόνια ήθελα να γράψω ένα κείμενο που να συνδέει *Εγκληματολογία, Μαγεία και Λογοτεχνία* (αυτή η ~~Συμφωνία~~ ενασχόλησή μου «πρόδίδεται» όληωστε και από τη βιβλιογραφία που αρχίζει από τα μέσα της δεκαετίας του '90). Το ότι αποφάσισα δεκαπέντε χρόνια μετά να καταθέσω τις σκέψεις που ακολουθούν οφείλεται στο ότι ο ορθολογισμός δεν καλύπτει πλέον τις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου και η εγκληματολογία δεν απαντάει στους φόβους των πολιτών. Τις ένθεν / κακείθεν ανασφάλειες αναπαράγει ή καθησυχάζει η λογοτεχνία που μπήκε σφίνα ανάμεσά τους και μετέτρεψε τους μύθους σε πρόσωπα και καταστάσεις της καθημερινότητας. Μέσα, λοιπόν, από λογοτεχνικά και δημοσιογραφικά κείμενα θα ξαναδούμε τα όρια της λογικής (εγκληματολογικής επιστήμης) και τις οριοθετήσεις των στερεότυπων του «Κακού».

A. Συν-οριακά;

1. Τα σύνορα της επιστήμης και της φαντασίας είναι αποτηλιά.¹ Ανακυκλωμένοι ήχοι φτάνουν σ' εμάς μέσω προφητών, οραματιστών, ενδοσκόπων² και οι επιστήμονες προσπαθούν να τους αποκρυπτογραφήσουν για να βρουν το κερκρυμμένο.³ Μια τέτοια «γνώση» μπορεί, όμως, να γίνει επικίνδυνη,⁴ καθώς οι συνέπειες των εκ της μαγείας «δεισιδαιμονιών»⁵ επηρεάζουν αντιλήψεις και πρακτικές.

Καθώς⁶ η συμμαχία με το διάβολο επιτυγχάνεται και μέσω της επαφής της επιστήμης με τη μαγεία⁶ (αφού η μαγεία είναι ένα σημείο όπου η θρησκεία συναντά την επιστήμη, όπου οι ηθικές δοξασίες διασταυρώνονται μ' αυτές των μορφωμένων τάξεων και όπου οι συμβάσεις της φαντασίας συναντιούνται με τις πραγματικότητες της καθημερινής ζωής)⁷ ο ωκεανός της λογικής (φαίνεται να) αναπτύσσεται σε πολλή «νησιά».⁸ Τούτο σημαίνει ότι η προκατάληψη δεν έχει χάσει τη δύναμή της στις υπαρξιακές μας αναζητήσεις.

2. Οι εγκληματολόγοι ως «προφύτες» και «μάντεις» (φυσιογνωμιστές, μορφοσκόποι, οίωνιστές, αστεροσκόποι, τερατοσκόποι)⁹ επιχειρούν να συλλήβουν (ή και να επηρεάσουν) το μέλλον,¹⁰ ανακατεύοντας παραδοξολογία, δαιμονολογία, μυθολογία.¹¹ Όπως τα όρια μεταξύ εγκληματολογικής πρόβλεψης και δαιμονισμού δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτα,¹² οι εμπειρίες και οι παρατηρήσεις¹³ δεν απαγορεύουν τις υποθέσεις «νέραν». Στις αντιλήψεις αυτές ελλοχεύουν όμως δύο παγίδες. Η μία αφορά τις θεωρίες που ασχολούνται με τα «κατασκευαστικά λάθη» του ανθρώπου.¹⁴

«Αν δεχτούμε ότι τα άστρα κάνουν έναν άνθρωπο δολοφόνο ή κλέφτη, τότε θα πρέπει επίσης να παραδεχτούμε την εξωφρενική ιδέα ότι είναι η πρώτη αιτία, ο θεός, που ευθύνεται γι' αυτό».¹⁵ Εδώ δεν χωράει νομίζω επιστημονική απάντηση.

Η δεύτερη παγίδα σχετίζεται με τους φοβικούς μύθους. Μοιλιότι οι εγκλη-

ματολογικοί μύθοι υπηρετούν και κοινωνικά ιδανικά, γενετικά φακελώματα και ροταιστική βία,¹⁶ μάγισσες και ρατισμοί αναβιώνουν με ακροδεξιό χαρακτηριστικά.¹⁷ Η Εκάτη, από προστάτιδα των μυστηρίων,¹⁸ γίνεται η θέα του εγκληματικού ερέβους και του μίσους προς τον διαφορετικό «άλλο». Από τις γριές στρίγκλες¹⁹ στους δαιμονισμένους²⁰ και εκφυλισμένους, τους ψυχοπαθείς (με τις απαίσιες γκριμάτσες) και τους εκκεντρικούς,²¹ τους αλληλοδοπούς και τους αλληλόπιστους η απόσταση δεν είναι μεγάλη.

Ο μη κομφορμισμός προσδιορίζει το βαθμό της αποστραφής μας. Μισούμε πιο πολύ το «στιγματισμένο» εγκληματία από το έγκλημά του.²²

Η ανίχνευση της εγκληματικής προσωπικότητας συχνά γίνεται με βάση τις παραμορφώσεις του προσώπου.²³ Το σκοτεινό πρόσωπο (και βλέμμα) εκφράζει τον κολλημένο χαρακτήρα,²⁴ με συνέπεια ο εγκληματολογικός μεταμορφοτισμός να ταυτίζει τη φωτογραφία με τον ψυχισμό.²⁵ Ας μην ξεχνάμε ότι ακόμα και οι συγγραφείς αστυνομικών μυθιστορημάτων, όπως, π.χ., ο Κόναν Ντόυη²⁶ είχαν ασχοληθεί και με ψυχικά φαινόμενα. Η εκδοχή αυτή εμπεριέχει πολλούς κινδύνους για τις ατομικές ελευθερίες. Ευτυχώς, όμως, η ψυχομετρική ερμηνεία του εγκλήματος²⁷ δεν κατόρθωσε μέχρι τώρα ν' αλλοιώσει πλήρως τη μυθική εικόνα του εγκληματία (με το σκληρό στιλ αλλιά την τρυφερή ψυχή).

Μερικοί τονίζουν και μία τρίτη πλευρά του θέματος. Οι ανατομικές έρευνες που στηρίχτηκαν στα σώματα των «εκφυλισμένων» εγκληματιών είναι ευεργετικές, καθώς οι εγκληματίες έσωσαν περισσότερες ζωές από όσες αφάιρεσαν²⁸ αφού συνέβαλαν –εν αγνοία τους– στην πρόληψη.

Ακραία άποψη που εκλαμβάνει τον

εγκληματία – άνθρωπο ως εκόν – άκον πειραματόζωο.

Β. Ηθικο-δικαιϊκά πρότυπα πρώων;

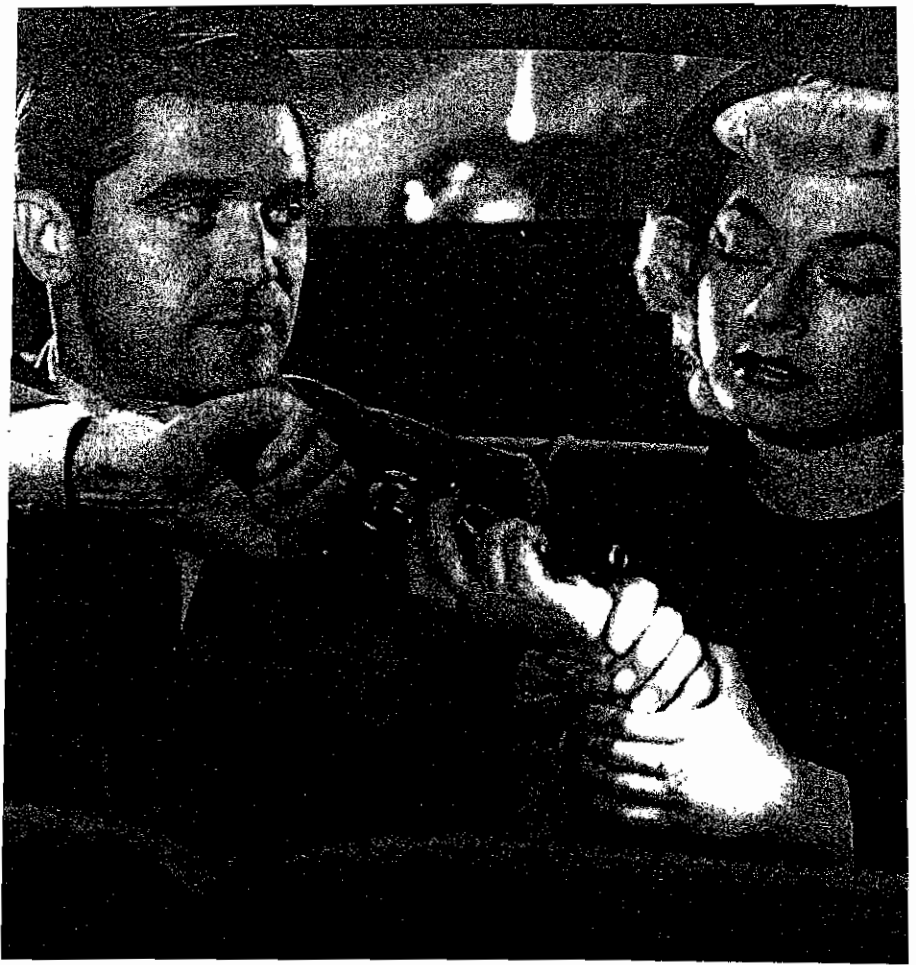
1. Η μαγεία, ως πρωτόγονη μορφή εφαρμοσμένης επιστήμης²⁹ σε συνδυασμό με τη φυσιολογική οδηγούν και το συγγραφέα στο να σκιαγραφεί τον προδότη ως κοκκινόμαλλη με γαμπή μύτη,³⁰ τον κατάδικο ως έχοντα μούτρα για κρέμασμα³¹ ή να ταυτίζουν το κακοφτιαγμένο πρόσωπο με την άσχημη ψυχή.³²

Μέσω της φρενολογίας και της φυσιολογικής³³ το «ηγοτεχνικό σώμα» ενέπνευσε πολλούς συγγραφείς. Εν είδει σδιαφανών ηατρευτικών πράξεων (mala sacrificia)³⁴ ή εν είδει σιωνοσκοπίας³⁵ ή ως μία μορφή «εγκληματοθεραπείας» (Kriminaltherapie)³⁶ το μυθιστόρημα με αστυνομική / εγκληματική πλοκή, η ηγοτεχνία του τρόμου, του εγκλήματος, του έκφυλου ερωτισμού, του Δράκουλα (που πίνει αίμα και παθουκώνει τους εχθρούς του)³⁷ κινείται μεν στο πλαίσιο μιας φανταστικής περιγραφής, αλλιά τούτο δεν σημαίνει ότι δεν εμφορείται από μαγικο-θρησκευτικές αντιλήψεις.³⁸

Από τα ιπποτικά ρομάντζα³⁹ μέχρι το ερωτικό έγκλημα στην ποίηση (και την ανομία της ηδονής)⁴⁰ το στοιχείο του «απαγορευμένου» κυριαρχεί. Το απαγορευμένο δεν είναι όμως πάντοτε μισματικό και ανίερο.

Έτσι ο δαίμονας του κακού, όπως συμβολίζεται ηγοτεχνικά,⁴¹ δεν απωθεί με τον ίδιο τρόπο που απωθεί ο πραγματικά κακός.⁴² Οι συγκρούσεις της ψυχής συγχωρούνται στην τραγωδία,⁴³ αλλιά όχι τόσο εύκολα στο πραγματικό έγκλημα.

Ηθικά σταθμισμένο ή όχι⁴⁴ το έγκλημα και ο εγκληματίας εξακοηθούν να

παράγουν «μία υπηρεσία στη διακίνηση των ηθικών και αισθητικών συγκινήσεων του κοινού»⁴⁵ που κατά βάση συνδέονται με τη (Θεία) Δίκη.

Λάθη, συναισθήματα, συγκινήσεις, αξίες⁴⁶ προσεγγίζονται με δικαιοηθικά κριτήρια.⁴⁷ Οι κοινωνικοί - λαϊκοί ήρωες που «κάνουν κακό στους κακούς»,⁴⁸ οι ρέμπελοι,⁴⁹ οι κουρσάροι,⁵⁰ οι πειρατές,⁵¹ τα κακά ένστικτα,⁵² η εκδίκηση,⁵³ ο άδικος κόσμος,⁵⁴ ο νόμος της παιδικαριότητας,⁵⁵ οι επικηρύξεις των λήσταρχων⁵⁶ συχνά συνδυάζονται με τη λαϊκή δικαιοσύνη και γι' αυτό αποκτούν συμβολικά χαρακτηριστικά.⁵⁷ Τα «φανερώματα» της ηθικής ιδέας (ανδρεία, δικαιοσύνη, ελευθερία)⁵⁸ δεν λείπουν από την εγκληματολογική μυθιστορία, διότι διαφορετικά οι συγγραφείς θα δοξολογούσαν την άσκοπη βία και την πρωτόγονη αυτοδικία.⁵⁹

Ο ποιητικός λόγος εξιδανικεύει το δίκαιο και αγνό και δεν απαξιώνει, συμβολικά, τις σχετικές αντιλήψεις.⁶⁰

Η ανθρωπολογία του νόμου και της δικαιοσύνης,⁶¹ των οργάνων της τάξης και των παρανόμων βρίσκει ίσως την καλύτερη έκφρασή της στα μυθιστορήματα. Η ανθρωπολογική ενότητα γλώσσας και νοημάτων⁶² αναδεικνύει την επαναστατική / ανατρεπτική «αλήθεια» των μυθιστορημάτων η οποία δημιουργεί μια δική της νομιμότητα και ηθική (ακόμη και με την υπολανθάνουσα εκδίκηση ή τη θυσιαστική έκβαση).⁶³ Πολλές φορές ο συγγραφέας ακολουθεί δικές του εγκληματολογικές υποθέσεις ως προτάγματα ή υιοθετεί κρατούσες στην εποχή του εγκληματολογικές θεωρίες.⁶⁴ Η σχέση της λογοτεχνίας με το δίκαιο επηρεάζεται συνεπώς και από τις διάφορες νομικές θεω-

*Αύριο ξημερώνει
μια άλλη μέρα, 1951*

ρίες.⁶⁵ Αλλιώς, π.χ. σκιαγραφούνταν οι ήρωες τη θετικιστική περίοδο της εγκληματολογίας και του ποινικού δικαίου και αλλιώς την περίοδο της ριζοσπαστικής προσέγγισης. Σε κάθε περίπτωση οι ερμηνείες λογοτεχνικών και νομικών κειμένων μένουν ανοιχτές⁶⁶ (ακόμα κι όταν οι απ-εικονίσεις και αναπαραστάσεις διαφοροποιούνται).⁶⁷

2. Είναι γνωστό ότι ο (εγκληματολογικός) μύθος συνιστά ένα μέσο προσέγγισης του ψυχικού μηχανισμού, δηλαδή και συγκρότησης ιδανικών.⁶⁸

Ακόμα και το «φυσικό μας καθήκον δικαιοσύνης»⁶⁹ ή και η έννοια της συγγνώμης ενυπάρχουν στη λογοτεχνία (όπως στο δίκαιο).⁷⁰ Το (λογοτεχνικό αδεία) δίκαιο δεν έχει πλήρως αποσπαστεί από την ηθική και ο νόμος από την αλήθεια.⁷¹ Τούτο σημαίνει ότι μέσω στο νόμο υπνώττει ένα ηθικό ασυνείδητο.⁷² Δεν αναφερόμαστε σε «τεχνητή ηθική» αμοιβαίων συμφερόντων, ούτε σε (ψευδο)διλήμματα φυλακισμένου⁷³ αλλά στη μελέτη της λογοτεχνίας κάτω από το πρίσμα ή το φως της ψυχανάλυσης (του συγγραφέα ή των ηρώων ή της γενικής ατμόσφαιρας).⁷⁴

Όσο κι αν η (θεία) Δίκη παραμένει ένα μυστήριο,⁷⁵ όσο κι αν η δύναμη πολεμάει για την αποκρυψη της αλήθειας,⁷⁶ όσο κι αν η ηθική και η τέχνη δεν συμπήκνουν,⁷⁷ το δίκαιο ενυπάρχει στους μύθους.⁷⁸ Το ίδιο και η τιμή που κρύβεται πίσω από τις πολεμικές ιαχές.⁷⁹ Το ίδιο και η ήττα που είχε προδιαγραφεί από τη μοίρα, αφού ο θάνατος δεν νικείται με σπαθί.⁸⁰

Η «νομιμοποιημένη» εκδίκηση / εκδικητικότητα που υποκαθιστά την έλλειψη νόμου,⁸¹ ο (ηθικός) θυμός που «δεν γερνάει»,⁸² ο «προκλήθεις» φθόνος συνιστούν ορισμένες εκδοχές των ποητών ποιητικών ηθικών⁸³ (όπου το μίαρδ

δεν διακρίνεται εύκολα από το αγνό)⁸⁴. Προσοχή όμως: Ο Μύθος δίνει την έμπνευση⁸⁵ αλλά πολλοί μύθοι καθιεργούν συλλογικές φοβίες.⁸⁶ Ακόμα κι όταν οι εγκληματικοί μύθοι ασκούν τη δική τους γοητεία (μαζί με μυστήριο), όπως, π.χ., ο Τζακ ο Αντεροβγάλης,⁸⁷ οι σύγχρονοι serial killers ή baby killers που υπερβαίνουν τα μέτρα του ανθρώπου⁸⁸ μας υπενθυμίζουν το «θηριοτροφείο των αδένων»,⁸⁹ το έγκλημα ως something more than human.⁹⁰

Γ. Μαύρο αίμα:

1. Η λογοτεχνική θεματοποίηση της βίας⁹¹ και ο μύθος του αίματος⁹² επαναφέρουν στο προσκήνιο το ιστορικό αλληλό και το αστυνομικό μυθιστόρημα.⁹³ Οι λογοτέχνες έχουν ως γνωστό ασχοληθεί με όλη τη θεματολογία, από τη μαγεία⁹⁴ μέχρι την τρομοκρατία,⁹⁵ αλλά φαίνεται ν' αρέσκονται ιδιαίτερα στα «μαύρα μυστήρια». Ενώ η ζωή των εγκληματιών και των φυλακισμένων συνήθως εντάσσονται στην «τολημηρή λογοτεχνία»,⁹⁶ η σατανική φιλοσοφία επαναφέρει κανιβαλικές ιεροτελεστιές όπου ο ένας θέλει να σκοτώσει και ο άλλος θέλει να πεθάνει.⁹⁷ Καταραμένοι, αιρετικοί και βλάσφημοι συγγραφείς⁹⁸ που δεν «εξυπνακίζουν με το έγκλημα»⁹⁹ αλλά αναζητούν τα ποητικά «χρώματα» των εγκληματιών¹⁰⁰ αναδεικνύουν τα έγκρατα της εγκληματικής ψυχής αναδύοντας ταυτόχρονα και τις προσωπικές τους κρυφές και κρυμμένες σκέψεις.

Μερικοί ισχυρίζονται ότι στα λογοτεχνικά κείμενα ο εγκληματίας απεικονίζεται πιο αυθεντικά απ' ό,τι στα επιστημονικά εγχειρίδια.¹⁰¹ Αυτό ίσως συμβαίνει διότι η πένα (και η φαντασία;) του συγγραφέα στάζουν περισσότερο αίμα από αυτό που προκαλεί ο πραγματικός δράστης.

Το να σκοτώνεις με στυλ (Do it beautifully)¹⁰² ή το να το παρουσιάζεις με στυλ (Do it sensationally)¹⁰³ σημαίνουν ότι ακόμα και στο έγκλημα η καλλιτεχνική (artistic) και η αισθητική (aesthetic) πτυχή δεν απουσιάζουν¹⁰⁴ ούτε ως θέση ούτε ως θέαμα. Άλλο όμως η πράξη κι άλλο η αναπαράστασή της.

2. Το έγκλημα στη λογοτεχνία ξέφυγε από τα ταμπού και λειτουργεί λιτρωτικά¹⁰⁵. Μολονότι τα αστυνομικά μυθιστορήματα έχουν μετεξελιχθεί σε εγκληματικά λόγω της γοητείας του ρέοντος αίματος και της υπερχειλίζουσας αμαρτίας,¹⁰⁶ η αναλογία ευθύνης (αδίκου - ενοχής) που συνιστά αυτονόητη αρχή στο ποινικό σύστημα¹⁰⁷ δεν είναι «αυτόματη» στο μυθιστόρημα.

Αν το ποινικό μας σύστημα γνωρίζει (:) ποιους ακριβώς τιμωρεί,¹⁰⁸ η λογοτεχνική τεχνική μπορεί να μεταηλλάξει τη βία σε ομαλό (:) τρόπο ζωής¹⁰⁹ και να δώσει στην κατα-δίκη ένα συμβολισμό «ειδώλων ελευθερίας» ή αγτεστραμμένης «αγνότητας».¹¹⁰

Δ. Ποιος δικαιώνει ποιον;

Η λογοτεχνία δημιουργεί χώρο και προϋποθέσεις για να εισέλθουν και να γονιμοποιηθούν μυστικά. Η τέχνη του εγκλήματος¹¹¹ και το έγκλημα ως τέχνη¹¹² συναντιούνται σε κλειστά δωμάτια ή σε σκοτεινά αστυνομικά γραφεία.¹¹³

Το έγκλημα ως ακρότητα ψυχής¹¹⁴ και ως theatrum mundi, ο εγκληματίας βεβαρυσμένος με σπυρία immunda (όλα τα ακάθαρτα) και ως θύμα κοινωνικών αντικατοπτρισμών¹¹⁵ βρίσκονται αντιμέτωποι με αξίες και θεσμούς. Ακόμη όμως κι αν η γοητεία του παράξενου παραμένει ισχυρή¹¹⁶ στον αγώνα αυτό δεν μπορεί να νικήσει και οι αστυνομικοί και οι εγκληματίες.¹¹⁷

Και κάτι για τους αναγνώστες: Δεν δικάζουμε τις προθέσεις των άλλων με βάση

τις δικές μας υπο-θέσεις.¹¹⁸ Κανείς δεν είναι απόλυτα κακός.

Ακόμη και το πνεύμα του Κακού μπορεί να μεταμορφωθεί.¹¹⁹ Άλλωστε το Κακό δεν είναι παρά η άλλη όψη του Καλού¹²⁰ (το οποίο στη μνησικακία συχνά αναστρέφεται),¹²¹ με συνέπεια οι ηθικές αξίες να υποκειμενοποιούνται.¹²²

Σε συνθήκες ελευθερίας της βούλησης,¹²³ η ηθική του ορθού ή του λάθους δεν συνδέονται υποχρεωτικά με δεσμευτική αίσθηση δικαίου ή αδικού.¹²⁴

Κι αν μην ξεχνάμε: Ούτε η λογική ούτε η (θεία) Δίκη σώζουν πάντοτε τη ζωή.¹²⁵ Τα γεγονότα δεν δικαιώνουν πάντοτε τους ήρωες¹²⁶ (είτε αυτοί είναι άνθρωποι του νόμου είτε παράνομοι).

Αν η αγιότητα προϋποθέτει την αναγνώριση ύπαρξης Θεού,¹²⁷ τότε και η ανάγνωση της ψυχής του πραγματικού ή λογοτεχνικού δράστη προϋποθέτει την αποδοχή μας ότι τα διαβολικά παιχνίδια της μοίρας δεν μπορούν εν όλω να συλληφθούν από την πένα του επιστήμονα

- εγκληματολόγου ή του

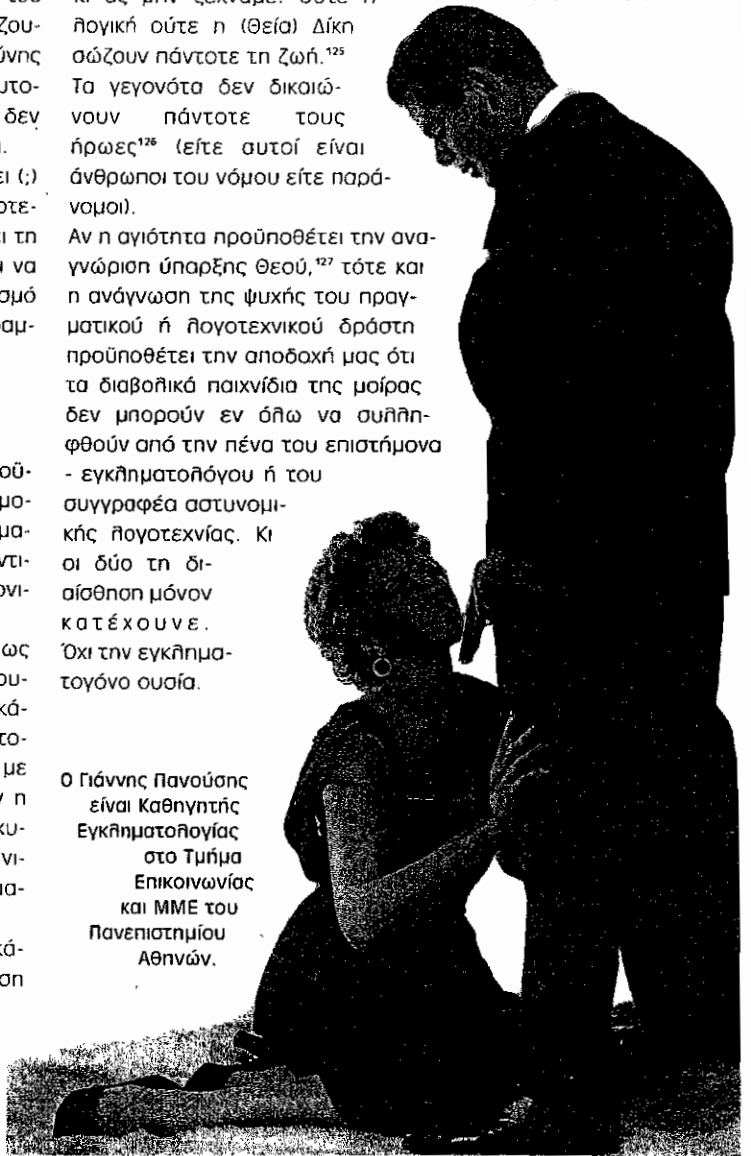
συγγραφέα αστυνομικής λογοτεχνίας. Κι

οι δύο τη διαίσθηση μόνον κατ'έχουνε.

Όχι την εγκληματογόνο ουσία.

Ο Γιάννης Πανούσης είναι Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η μεγάλη κάψα, 1953

Βιβλιογραφία

- ¹ Βλ. Τόμας, Α., *Τα μυστικά της Ατλαντίδας*, εκδ. Καστανιώτη, 1990, σελ. 9.
- ² Πρβλ. Pratchett, T., *Το χρώμα της Μαγείας. Το φως της φαντασίας*, μτφ. Α. Ιωαννίδου, 1992, σελ. 17, 244.
- ³ Πρβλ. Καββαδία, Γ. Β., *Κοινωνιολογικά δοκίμια*, εκδ. Μηρατζιώτη, 1992, σελ. 69.
- ⁴ Βλ. Green, Marian, *Φυσική Μαγεία*, εκδ. Οδός Πανός, 1992, σελ. 24.
- ⁵ Βλ. «Όταν ο φονιάς θάψει το θύμα κάτω από ένα δέντρο, το δέντρο αυτό θα φυλλορροήσει», στο *Κόσμος της Κάρεν Μπλίζεν "Περί κρυφών εκθέσεων και περί της φροσύνης"*, βλ. Άλντις, Μπράιαν, *Δράκουλας θυδμενος*, εκδ. Αίολος 1992, σελ. 15.
- ⁶ Βλ. Παπανικολάου, Π., *Η Φασουτική συμφωνία - Δοκιμή Νομικής Φαντασίας*, εκδ. Α. Σάκκουλας 2004, σελ. 1, 49.
- ⁷ Βλ. Kieckhefer, Richard, *Η Μαγεία στο Μεσαίωνα*, εκδ. Κωσταράκη, 1990, σελ. 12.
- ⁸ Βλ. Ντε Ασοίς, Μασσάντου, *Ο φρενιάτρος*, 1992, σελ. 32.
- ⁹ Πρβλ. Κάλφα, Β., Κοπιδάκη, Μ. Ζ., Κυρτάτα, Δ., *Τα εσόμενα. Η αγωνία της πρόγνωσης τους πρώτες χριστιανικούς αιώνες*, Αθήνα, 1990, σελ. 10, 11.
- ¹⁰ Πρβλ. Κυρτάτα, Δ., *Ιερείς και προφήτες*, όπ. π., σελ. 107.
- ¹¹ Πρβλ. Κοπιδάκη, Μ. Ζ., *Η πικρία της γνώσης*, όπ. π., σελ. 28.
- ¹² Πρβλ. Κάλφα, Β., *Επιστήμη και Μυθολογία*, όπ. π., σελ. 76. Πρβλ. Βείκου, Θ., *Φύση και κοινωνία, 1991*.
- ¹³ Πρβλ. Κανελλόπουλου, Π., Goethe (1982), σε *Άπαντα*, τ. Β, 1992, σελ. 204.
- ¹⁴ Για «εκμεταλλεύσιμες υποθέσεις», βλ. Μαρτινίδη, Π., *Σημειωτική του αλληθοφανούς λόγου*, σε Α. Φ. Λαγόπουλου, κ.ά. (επιμ.), «Η δυναμική των σημείων», Θεσ/κη, 1986, σελ. 233.
- ¹⁵ Βλ. σκέψη Γεράρδου του Φέιτρε στο έργο του *Summa on the Stars*, αναφέρεται από R. Kieckhefer, όπ. π., σελ. 195-196.
- ¹⁶ Βλ. «Το DNA κατά του εγκλήματος», *Τα Νέα*, 13/4/95. Βλ. Χατζηορδάνογλου, Χρ., «Κοινωνική νόσος η ρατσιστική βία στην Ε.Ε.», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 8-9/11/07.
- ¹⁷ Βλ. «Ο ρατσισμός προκαλεί κοινωνική αναστάτωση», *Το Βήμα*, 3/5/92. «Αναζητώντας τη σωστή... μαγεία», *Το Βήμα*, 3/5/91, Κατσαρού, Β., «Μάγοι και Μάγισσες», *Καθημερινή*, 10/1/93, Turilin, Jean Louis, «... και ρεβάνς για τις μάγισσες», *Το Βήμα*, 15/11/92, Παπαγιαννίδου, Μ., «Χωρίς μάγισσες και δράκους», *Το Βήμα*, 28/3/93, Μητρόπουλος, Μ., «Η αναβίωση του ρατσιστικού πνεύματος», *Το Βήμα*, 13/6/93.
- ¹⁸ Βλ. Mauray, L. F. Alfred, *La magie et l'astrologie dans l'antiquité et au Moyen Age*, εκδ. Geog Olms Verlag, Hildesheim-N.Y., 1989, σελ. 54.
- ¹⁹ Βλ. Kieckhefer, R., όπ. π., σελ. 282.
- ²⁰ Βλ. Mauray, L. F. Alfred, όπ. π., σελ. 259.
- ²¹ Βλ. Άσοίς, Μασσάντου - όπ. π., σελ. 86, 121.
- ²² Βλ. Πανούσης, Γ., *Φυσιολογική*, Δ' έκδ., Α. Σάκκουλας 2007, σελ. 382 έπ.
- ²³ Πρβλ. Μπάρντιν, Τζων Φράνκλιν, «Οι ουλές κάνουν τα εγκλήματα», *Το όλογο, το ξωτικό και ο θάνατος*, μτφ. Κ. Δ. Πατέρα, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1992, σελ. 113, 122.
- ²⁴ Βλ. Αντωνίου, Στ., *Η πόλη των πρώων*, 1990, σελ. 67.
- ²⁵ Πρβλ. Φιοραβάντε, Β., *Εισαγωγή στην αισθητική και την ιστορία της Μοντέρνας Τέχνης*, εκδ. Παρουσία, 1993, σελ. 133.
- ²⁶ Είχε διατελέσει Πρόεδρος της Εταιρείας Ψυχικών Ερευνών της Αγγλίας.
- ²⁷ Βλ. Hartmann, Fr., *Μαγεία Λευκή και Μαύρη*, μτφ. Ελ. Ταμβάκη, 6η έκδ., 1986, σελ. 95.
- ²⁸ Πρβλ. «Η ανατομία της ανατομίας», *Η Καθημερινή*, 11/10/92.
- ²⁹ Βλ. Βείκου, Θ., *Φύση και Κοινωνία*, εκδ. Σμίλη 1991, σελ. 14.
- ³⁰ Βλ. περιγραφή Ιούδα, σε Maccoby, Hyam, «Ο Ισκαριώτης και οι ρίζες του χριστιανικού αντισημιτισμού», *Το Βήμα*, 18/4/93. Βλ., γενικότερα, Courtine, J. J., Haroche, Cl., *Histoire du visage*, Paris, 1988, σελ. 274-278.
- ³¹ Βλ. Φλωμπέρ, Γ., *Το θετικό των κοινών τόπων*, εκδ. Σόκολη, 1992, σελ. 67, Σαΐα, Α., *Ο καθένας με το νόμο του*, 1989, σελ. 29. Βλ. και Λαγκερκβίστ, Π., *Ο Δίμιος*, εκδ. Αστάρτη, 1991, σελ. 45 (Το παιδί είχε στο μέτωπό του ένα σημάδι σε σχήμα κρεμάλας).
- ³² Βλ. Φλωμπέρ, Γ., όπ. π., σελ. 159. Πρβλ. σκέψεις Διογένη για μεγαλόσωμο κακό κιθαρωδό (Γιατί τέτοιος που είναι, παίζει κιθάρα και δεν κάνει ήσυχίες), όπ. π., σελ. 43.
- ³³ Βλ., αντί άλλων, Πανούσης, Γ., *Φυσιολογική. Μια σύγχρονη εγκληματολογική προσέγγιση*, Δ' έκδ., εκδ. Α. Σάκκουλας, 2007, Καραβάτος, Θ., «Ο Franz Joseph Gall και η φρενολογία του σε δύο ποιήματα

- του Σοθωμού», *Πόρφυρας*, τχ. 107, Απρ.-Ιουν. 2003, σελ. 106-110, Σερεμετάκη, Κ. Νάντια, «Τοξικές ομορφιές», *Νέα Κοινωνιολογία* τχ. 42, χειμώνας 2005-2006, σελ. 29-44 και Lock, M., «Το σώμα στη σύγχρονη εκδοχή του», *Νέα Κοινωνιολογία*, όπ. π., σελ. 45-48, Legros, M., «Η εικόνα του σώματος και η εθελοδοουσία. Ο Claude Lefort αναγνώστης του Orwell», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 29, Ιουλ.-Σεπτ. 2005, σελ. 44-51, Lefort, Cl., «Το παρεμβαλλόμενο σώμα. Το 1984 του Τζώρτζ Όργουελ», *Σύγχρονα θέματα*, όπ. π., σελ. 52-60, Μπακαλάκη, Αθ., «Τόποι ενσώματοι, τόποι ενσωματωμένοι, κοινοί τόποι», *Σύγχρονα θέματα* τχ. 93, Απρ.-Ιουν. 2006, σελ. 15-22, Duden, B., «Η ψευδαίσθηση ότι στα ιατρικά κείμενα βλέπουμε το σώμα του ασθενή», *Σύγχρονα θέματα*, όπ. π., σελ. 23-29, Μακρυνιώτη, Δ., «Τατουάζ και πίρσινγκ», *Σύγχρονα θέματα*, όπ. π., σελ. 30-38.
- ³⁴ Πρβλ. Τρωιάννου, Σπ., «Θαύμα – Μαγεία – Έγκλημα. Ένα σημειωτικό τρίγωνο», σε «Μνήμη II: Ι. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκας», Νομική ΕΚΠΑ, Α. Σάκκουλας, τ. Γ', 1996, σελ. 1146.
- ³⁵ όπ. π., σελ. 1148.
- ³⁶ Πρβλ. Φωτάκη, Ν., «Κατευθύνσεις της δικαστικής ψυχιατρικής», σε «Μνήμη Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρόλια, τ. Β'», εκδ. Α. Σάκκουλας, 1986, σελ. 346
- ³⁷ Πρβλ. Αθανασόπουλου, Β., «*Φίλα με μ' αυτά τα κόκκινα χείλη*»: ο βαμπτισμός ως έκφραση σεξουαλικής ενέργειας, εκδ. Παρουσία, τ. ΙΓ-ΙΔ', 1998-2000, Σύλλογος Διδακτικού Προσωπικού Φιλοσοφικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών, σελ. 335-355, Cazaku, Matei, *Dracula ο Παθολογικός*, μτφ. Εύη Βαγγελάτου, επιμ. Γ. Μπλάνας, εκδ. Ηλέκτρα, 2008.
- ³⁸ Πρβλ. Ξανθάκου, Γ., – Καϊλα, Μ., «Τα παιδιά της Μήδειας (η κακοποίηση του παιδιού μέσα από το μύθο)», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, τχ. 4, εκδ. Σμυρνιωτάκης, 1989, σελ. 197.
- ³⁹ Για τον Ερωτόκριτο, βλ. Χατζοπούλου, Α., «Οι μεταμορφώσεις του έρωτα και ο κόσμος του ερωτόκριτου, Πόλης και πρόσωπο», *Ταμείον Θράκης*, τχ. 1, 2007, σελ. 15.
- ⁴⁰ Βλ. Haas, Diana, «Νόμος και έγκλημα στην ερωτική ποίηση του Καβάφη», *Μοιβαδο-Κονδυλο-Πελεκητής*, 7/2000, σελ. 124 έπ.
- ⁴¹ Πρβλ. Κομποδόνη, Αγγ., «Ο μύθος της Μήδειας στη νεοελληνική αφηγηματική παράδοση», *Ομηρέα*, 81, Ιουν.-Αυγ. 2008, σελ. 24, Βλ. και Καρδαρά, Αγγ., «Συσχετισμός της Μήδειας με τη Φόνισσα του Α.Π.», *Ομηρέα*, 81, Ιουν.-Αυγ. 2008, σελ. 29.
- ⁴² Πρβλ. Γρ. Τεχλημετζή, «Ανοχή» και «οίκτος» του κοινού στη Μήδεια του Ευριπίδη», *Ομηρέα*, τχ. 81, Ιουν.-Αυγ. 2008, σελ. 45.
- ⁴³ Πρβλ. Αποστολάτου, Μ., «Η κατά Παζολίνι Μήδεια», *Ομηρέα*, τχ. 81, Ιουν.-Αυγ. 2008, σελ. 51.
- ⁴⁴ Πρβλ. Σαβιάνο, Ρ., *Γάμορα*, μτφ. Μ. Οικονομίδου, εκδ. Πατάκη, β' εκδ., 2008, σελ. 32, 109, 114.
- ⁴⁵ Βλ. Marx, Karl, *Εγκώμιο του εγκλήματος*, μτφ. Τζ. Μαστοράκη, φυλλάδιο 4ο, εκδ. Άγρα 1986, σελ. 2.
- ⁴⁶ Βλ. Δεμερτζή, Ν., Λίποβατς, Θ., *Φθόνος και Μνησικακία, Τα πάθη της ψυχής και η κλειστή κοινωνία*, εκδ. Πόλις, 2006, σελ. 52.
- ⁴⁷ Πρβλ. Παπανικολάου, Π., όπ. π., σελ. 195 έπ.
- ⁴⁸ Βλ. Εισαγωγή σε *Ιστορίες Άπιστών από την ελληνική λογοτεχνία*, εκδ. Αιγόκερως, 1994, σελ. 7.
- ⁴⁹ Βλ. Θεοτόκης, Κ., «Πίστομα», σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 53.
- ⁵⁰ Βλ. Τανάγρα, Αγγ., «Το πετροκάραβο», σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 80.
- ⁵¹ Βλ. Κόντογλου, Φ., «Ο κουρσάρος Αβέρης ο λεγόμενος Μπεν», σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 94.
- ⁵² Βλ. Βαθαωρίτης, Ν., «Οι Άπιστές», σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 70.
- ⁵³ Βλ. Παπαδιονάντης, Αθ., Μπλιόνης, Χρήστος, σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 156.
- ⁵⁴ Βλ. Κυριακού, Αρ., «Ο βασιλεύς των Άπιστών Ντελής και η Αγγέλω του Παπά», σε *Ιστορίες...*, όπ. π., σελ. 250.
- ⁵⁵ όπ. π., σελ. 263.
- ⁵⁶ όπ. π., σελ. 299.
- ⁵⁷ Βλ. E. J. Hobsbawm, *Les bandits*, Maspero, Paris, 1972, Χρηστάκη, Α., *Παγκόσμια ιστορία της Άπιστείας*, εκδ. Όμβρος, Αθήνα, 1999.
- ⁵⁸ Πρβλ. Κουράκη, Ν., «Απολογία της αυτοκτονίας» – Ένα πρώιμο ιταλόγλωσσο κείμενο του Ανδρέα Κόλβου», σε «Μνήμη Ν. Φωτάκη», εκδ. Α. Σάκκουλας, 1997, σελ. 71.
- ⁵⁹ Πρβλ. Δεληκωστόπουλου, Στ., *Γένεση του Δικαίου και Αρχαιοελληνική ποίηση*, εκδ. Α. Σάκκουλας, 1996, σελ. 91 έπ.
- ⁶⁰ όπ. π., σελ. 12-13.
- ⁶¹ Βλ. Rosen, Laurence, *The anthropology of justice*, Cambridge, 1989.
- ⁶² Πρβλ. Σταμάτη, Κ., «Προβλήματα της μεταμοντέρνας αντίληψης της Δικαιοσύνης», *Αξιολογικά*, 59, 4, Νοέμβριος 1992, σελ. 85.
- ⁶³ Πρβλ. MacNeil, William, «A tale of two trials: revolutionary enjoyment, liberal legalism and the sacrifice of critique in Dickens' A tale of two cities», σε Sarat, A., Ewick, P., (eds), *Studies in Law, Politics and society*, vol. 22, Elsevier, Oxford 2001, σελ. 88-91, 98.

- ⁶⁴ Πρβλ. Gottfredson, Don M., «Criminological theories: the truth as told by Mark Twain», σε Laufer, W S., and Adler, Fr., (eds), *Advances in criminological theory*, vol. 1, Transaction publishers, N.B.-N.J. 1989, σελ. 4, 9, 11 έπ.
- ⁶⁵ Βλ. Δουζίνα, Κ., *Νόμος και Αισθητική*, εκδ. Παπαζήσης, χ. χρ., σελ. 112-113.
- ⁶⁶ όπ. π., σελ. 129 έπ.
- ⁶⁷ όπ. π., σελ. 205, 259.
- ⁶⁸ Βλ. Νικοηαΐδη, Ν., «Μύθος και γραφή, μέσα προσέγγισης του ψυχικού μηχανισμού», σε Anzieu, D., κ.ά. (επ.μ.), *Ψυχανάλυση και ελληνική κουλτούρα*, μτφ. Μ. Φραγκόπουλος, εκδ. Ράπνα, 1983, σελ. 237.
- ⁶⁹ Πρβλ. απόψεις Rawls, σε Kymlicka, Will, *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*, εισ. - μτφ. Γρ. Μολυβάς, εκδ. Πόλις, 2005, σελ. 230.
- ⁷⁰ Βλ. Mayer, B., «Theaters of pardoning: tragicomedy und the gunpowder plot», σε *Studies in Law*, όπ. π., σελ. 39, 56.
- ⁷¹ Βλ. Κ. Δουζίνα, *Νόμος και Αισθητική. Λογοτεχνία, Τέχνη, Δίκαιο*, μτφ. Χρ. Ξανθοπούλου, επιμ. Κ Σχινά, εκδ. Παπαζήσης, χ. χρ., σελ. 9, 15.
- ⁷² όπ. π., σελ. 21, 36, 90 έπ.
- ⁷³ Πρβλ. Kymlicka, W., όπ. π., σελ. 232, 233-234.
- ⁷⁴ Βλ. Bourdin, D., *Η ψυχανάλυση από τον Φρόυντ ως τις μέρες μας*, επιμ. Θ. Τζαβάρας, εκδ. Κριτική, 2005, σελ. 403.
- ⁷⁵ Βλ. Κωνσταντινίδη, Π., *Φωνές παιδιών από τις φυλακές*, 1992, σελ. 18.
- ⁷⁶ Πρβλ. Arnold, M., *Για το μοντέρνο στοιχείο στη λογοτεχνία*, εκδ. Πολύτροπον, 2003, σελ. 209.
- ⁷⁷ Πρβλ. Τοπάρ, Ροζάν, *Άπομνημονεύματα ενός σκατόγερου*, εκδ. Γράμματα, 1993, σελ. 139.
- ⁷⁸ Βλ. Πολίτη, Τζ., *Περί αμαρτίας, πάθους, βλέμματος και άλλων τινών*, εκδ. Άγρα 2006, σελ. 75.
- ⁷⁹ Πρβλ. Αποστολίδη, Π. Δ., *Το δίκτυ της κλυταιμνήστρας*, εκδ. Τυπωθήτω, 2007, σελ. 18.
- ⁸⁰ Πρβλ. Ανδρεάδη, Γ., *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, εκδ. Πολύτροπον, 2004, σελ. 195.
- ⁸¹ Πρβλ. Dillon, J., «Ο Shakespeare και η μορφή της εκδίκησης», σε Θ. Πελεγρίνη (επιμ.), *Η εκδίκηση*, Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 85 (Όθελλος).
- ⁸² Πρβλ. Χ. Τσοκάνη, Χ., *Η κραυγή της Μέδουσας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2006, σελ. 119, Δεμερτζή, Ν., Λίμποτς, Θ., όπ. π., σελ. 62, 89.
- ⁸³ Βλ. Σέφερ, Μαξ, *Ο μνηστικός άνθρωπος*, μτφ. Κ. Παπαγιώργη, εκδ. Ίνδικτος, 2002, σελ. 59-60, Δεμερτζή, Ν., Λίμποτς, Θ., όπ. π., σελ. 131 έπ.
- ⁸⁴ Βλ. Roux, J.-P., *Το αίμα*, 1998, σελ. 54, 133 έπ.
- ⁸⁵ Πρβλ. ποίημα «De plus grande philosophie et importance» Ρ. Noutsos, *Passionnes philosophi*, 1990.
- ⁸⁶ Πρβλ. Κουλιούρη, Χρ., *Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19^{ου} αιώνα, ανάτυπο από το Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Σφυρόερα*, εκδ. Λύχνος, σελ. 323, 326-328.
- ⁸⁷ Βλ. Marx, Roland, *Jack l'aventure et les fantasmes victoriens*, Complexe, Brussels, 1987, σελ. 7, 57.
- ⁸⁸ Βλ. Jelloun, Tahar Ben, *L'ange aveugle*, Seuil, Paris, 1992, σελ. 11, 41, 65.
- ⁸⁹ Βλ. Τσαγκαρουσιάνος, Στ., «Info-Freak», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 19/4/92.
- ⁹⁰ Βλ. ίδιο τίτλο σε βιβλίο Sturgeon, Theodor, (ελληνική μετάφραση: *Πάνω από το ανθρώπινο*, εκδ. Εξάντας, 1978, σελ. 142, 207-208, 216).
- ⁹¹ Πρβλ. Αριστνού, Γ., «Η λογοτεχνική βία», *Ελευθεροτυπία*, 27/12/08.
- ⁹² Πρβλ. Παπαγιώργη, Κ., «Ο Ζαν Ζενέ και ο Φασισμός», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 18-19/10/08.
- ⁹³ Βλ. Μιχαηλοπούλου, Αμ., «Άπνεχοποιηθήκε επιτέλους η ουστυνομική λογοτεχνία», *Καθημερινή Κυριακή*, 2/4/95, Μητρόπουλου, Δ., «Ο εκσυγχρονισμός του είδους», *Βήμα Κυριακής*, 14/5/95, Κ. Τ. Μαύρου, «Εγκλημα και ιστορία», *Βήμα Κυριακής*, 14/5/95, Μ. Παπαγιαννίδου, «Η ανατομία ενός εγκλήματος», *Βήμα Κυριακής*, 14/5/95, Χαρτουλάρη, Μ., «Εγκλημα και λογοτεχνία», *Βιβλιοδρόμιο*, Τα Νέα, 3-4/6/06.
- ⁹⁴ Βλ. αντί άλλων, Πανούση, Γ., *Φυσιολογική*, όπ. π., σελ. 20 έπ.
- ⁹⁵ Βλ. Π. Μαρινάκη, *Ο Αλμπέρ Καμύ για την τρομοκρατία*, εκδ. Πολύπτυχο, 2/2004, σελ. 70-73.
- ⁹⁶ Βλ. Μ. Παπαγιαννίδου, *Η τριήμερη λογοτεχνία*, Το Βήμα 20/11/92.
- ⁹⁷ Πρβλ. Μπουφαρίνο, Τζεζουάιντο, *Τα ψέματα της νύχτας*, εκδ. Γνώση, 1990, σελ. 90.
- ⁹⁸ Βλ. Ζενάκου, Αρθούρος Ρεμπώ, «Το μεθυσμένο καράβι μιας ζωής», *Ταχυδρόμος*, 11/4/91 - «Δημιουργία και αρρώστια», *Η Καθημερινή*, 21/4/91.
- ⁹⁹ Βλ. Chandler, Raymond, *Ερασιτέχνης Δολοφόνος*, εκδ. Ερατώ, α' ανατύπωση, 1991, σελ. 75.
- ¹⁰⁰ Πρβλ. T.B. Jelloun, όπ. π., σελ. 90.
- ¹⁰¹ Πρβλ. Σασία, Λεονάρντο, *Ο καθένας με το νόμο του*, εκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1989, σελ. 84.

Ο μεγάλος ύπνος,
1946

- ¹⁰² Βλ. Black, Joel, *The aesthetics of Murder*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1991, σελ. 1.
- ¹⁰³ όπ. π., σελ. 10.
- ¹⁰⁴ όπ. π., σελ. 12. Βλ. περισσότερα σε Quincey, Th. De. *Η δολοφονία ως μια εκ των καλών τεχνών*, μτφ - πρόλογος: Κ. Ξυθινάκης, εκδ. Ροές, β' έκδ. 2001.
- ¹⁰⁵ Πρβλ. Μερακλή, Μ. Γ., «Το έγκλημα στη λογοτεχνία», *Διαβάζω*, τχ. 239/16-5-90, σελ. 75.
- ¹⁰⁶ Βλ. Roux, Jean-Paul, *Το αίμα. Μύθοι, Σύμβολα και Πραγματικότητα*, μτφ. Α. Κλημπατσέα, εκδ. Α. Α. Λιβάνης, 1998, σελ. 40-41, 84.
- ¹⁰⁷ Βλ. Παρασκευόπουλου, Ν., «Εκτός νόμου ο ποινικός έλεγχος», *Ελευθεροτυπία*, 22/2/06.
- ¹⁰⁸ Πρβλ. Παπαγιώργη, Κ., «Ποιους τιμωρούμε;», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 23-24/2/08.
- ¹⁰⁹ Πρβλ. Αρανίτση, Ευγ., «Η μετάλλαξη της βίας», *Ελευθεροτυπία*, 14/1/07.
- ¹¹⁰ Πρβλ. Παπαγιώργη, Κ., «Ο Ζαν Ζενέ και ο Φασισμός», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 18-19/10/08.
- ¹¹¹ Βλ. Quincey, Th. De, *Η δολοφονία ως μία εκ των καλών τεχνών*, μτφ. Κ. Ξυθινάκης, εκδ. Ροές, β' έκδ., 2001.
- ¹¹² Βλ. Ανδρεάδη, Γ., *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, εκδ. Πολύτροπον, 2004, σελ. 217-218, 220. Πρβλ. και Conklin, J. E., *Art Crime*, Praeger, London, 1994, Aligizakis, Ev., *Art as crime, Master in Criminology*, Middlesex, 2002.
- ¹¹³ Βλ. Ανδρεάδη, Γ., όπ. π., σελ. 221.
- ¹¹⁴ Βλ. Μπουφαλίνο, Τζ., όπ. π., σελ. 146.
- ¹¹⁵ όπ. π., σελ. 157.
- ¹¹⁶ Βλ. Λω, Λάρρυ, *Οι πειρατές της ουτοπίας*, μτφ. Ν. Αλεξίου, *Ελεύθερος Τύπος*, χ. χρ., σελ. 9.
- ¹¹⁷ Πρβλ. Φίλωμηέρ, Γ., όπ. π., σελ. 15.
- ¹¹⁸ Πρβλ. Αποστολίδη, Π. Δ., όπ. π., σελ. 231.
- ¹¹⁹ Πρβλ. Σεβαστάκη, Ν., *Η ψυχή και τα είδωλα*, εκδ. Κριτική, 1997, σελ. 46-47.
- ¹²⁰ Πρβλ. Πελεγρίνη, Θ., όπ. π., σελ. 43 (Φάουστ).
- ¹²¹ Πρβλ. Σέλερ, Μαξ, όπ. π., σελ. 61.
- ¹²² όπ. π., σελ. 145.
- ¹²³ Πρβλ. Δεμερτζή, Ν., Λίποβιτς, Θ., όπ. π., σελ. 78.
- ¹²⁴ όπ. π., σελ. 83, 84.
- ¹²⁵ Πρβλ. Φρ. Κάφκα, *Η δίκη*, μτφ. Γ. Βαθούρδος, *Ελευθεροτυπία*, 2006, σελ. 213.
- ¹²⁶ Πρβλ. Ντίκενς, Κ., *Θλίβερ Τουιστ*, β' τόμος, μτφ. Π. Αναγνωστόπουλος, εκδ. Γκοβόστης, χ. χρ., σελ. 265.
- ¹²⁷ Βλ. Τζαμιάτη, Κ. (επιμ.), *Ο τρόπος να κάνεις πράγματα με άλλους*, art-emis, χ. χρ., σ. 17.